



Dalimova Nilufar,
psixologiya fanlari nomzodi, dotsent,
e-mail: n.dalimova@mail.ru

TURLI AVLOD VAKILLARINING NIKOHGA KIRISHISH XUSUSIYATLARI HAMDA AYOLLARDAGI OILA VA KASBIY MAJBURIYATLARNING UYG'UNLIGI

Annotatsiya. Hozirgi kunda oilaviy qadriyatlarni o'rganish juda muhim masala hisoblanadi. Chunki oilalar mustahkamligini ta'minlashda, oilaviy ajralishlarning oldini olishda hamda oilalarda sog'lom ma'naviy-axloqiy muhitni yaratishda oilaviy qadriyatlarning, an'analarning mavjudligi katta ahamiyatga ega. Mazkur maqola ham oilalardagi qadriyatlarni o'rganishga bag'ishlangan bo'lib, unda ushbu muammo doirasida olib borilgan tadqiqot natijalari yoritilgan.

Tayanch so'zlar: oila, oilaviy qadriyatlar, an'analar, oila tarixi, oila dinamikasi.

Аннотация. Изучение семейных ценностей на сегодняшний день является очень важной задачей. Потому что, наличие семейных ценностей, традиций имеет большое значение в обеспечении прочности семей, предотвращении семейных разводов и создании здоровой духовно-нравственной атмосферы в семьях. Данная статья посвящена изучению ценностей в семьях, в ней освещены результаты исследований, проведенных в рамках данной проблемы.

Ключевые слова: семья, семейные ценности, традиции, история семьи, динамика семьи.

Annotation. The study of family values is a very important task today. Because the presence of family values and traditions is a great importance in ensuring the strength of families, preventing family divorces and creating a healthy spiritual and moral atmosphere in families. This article is devoted to the study of values in families, it highlights the results of research conducted within the framework of this problem.

Keywords: family, family values, traditions, family history, family dynamics.

Kirish. Hozirgi kunga kelib hayotiy qadriyatlar muammosi rivojlanishning yangi bosqichini boshdan kechirmoqda. Bu zamonaviy jamiyatdagi o'zgarishlar, yashash uchun imkoniyatlarni kengaytirish bilan bog'liq. Qadriyatlar haqidagi g'oyalar evolyutsiyasini tahlil qilish uni erta tajriba bilan aniqlangan ongsiz tuzilma sifatida talqin qilishdan uzoqlashish va uni inson mavjudligining turli kontekstlarini bog'laydigan ko'p o'lovchi konstrukt sifatida ko'rib chiqish imkonini beradi. Hayotiy qadriyatlarni o'rganishning

zamonaviy metodik yondashuvlari uch aspektga keltirilgan: sotsiologik (hayot jadvali), amaliyotga yo'naltirilgan (bolalikda o'zlashtirilgan tajriba va an'analar) va tadqiqot (turli yosh bosqichlarida, voqealar ketma-ketligi va shaxsiy tarixdagi hayotiy qadriyatlarni tasvirlash orqali).

Asosiy qism. Zamonaviy jamiyatning o'zgarishlari zahirida hayotiy qadriyatlar tushunchasi hamda uning empirik tadqiqotlarini nazariy ishlab chiqish muammosi alohida ahamiyat kasb etadi va dolzarb hisoblanadi. Bu zamonaviy

dunyo voqeliklari o'rtasidagi o'sib borayotgan ziddiyatlar, hayot mazmuni haqidagi g'oyalar, ommaviy axborot vositalari, ayniqsa, Internet tarmog'i orqali uzatilayotgan hayot istiqbollari hamda insonning hayot vazifalari haqidagi mavjud an'anaviy tasavvurlari (o'qish, ish, oila/bolalar) va ularning vaqt oralig'i bilan bog'liq.

Keng miqyosda oilani qo'llab-quvvatlash barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish mexanizmi sifatida qaraladi, shu jumladan, qashshoqlikni yo'q qilish, sog'lik va farovonlikni ta'minlash, ayollarning imkoniyatlarini kengaytirish hamda ularning huquqlarini himoya qilish va tengsizlikni kamaytirish¹.

Zamonaviy oila duch keladigan ko'plab muammolarning globallashtirish gender omilini, ish va oilaviy hayot o'rtasidagi muvozanatni, uysiz oilalarni uy-joy bilan ta'minlashni hisobga olgan holda oilalarning ijtimoiy himoyasini ta'minlash zarurati bilan bog'liq². Xususan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti nuqtayi nazaridan, bolalarni parvarish qilish xizmatlarini kengaytirish, erkaklar va ayollar uchun teng haq to'lash hamda oiladagi zo'ravonlikni bartaraf etish masalalarini hal qilish bo'yicha davlatlarning amaliy chora-tadbirlari muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonning ijtimoiy siyosat sohasidagi tizimli yondashuvi oila institutini mustahkamlash, shuningdek, normativ-huquqiy bazani takomillashtirish, infratuzilmani rivojlantirish (masalan, tuman va shahar darajasidagi Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash bo'limlari, Zo'ravonlik va o'z joniga qasd qilishning oldini olish, jabrlanganlarni reabilitatsiya qilish va moslashtirish Respublika markazi) hamda oilani qo'llab-quvvatlash dasturlarini amalga oshirishga doir harakatlarda o'z ifodasini topmoqda. Masalan, O'zbekistonda bir qator normativ-huquqiy hujjatlar amal qilmoqda, 2018-yilda O'zbekiston Respublikasida oila institutini mustahkamlash konsepsiyasi qabul

qilindi³ hamda ijtimoiy reabilitatsiya va moslashuv tizimini takomillashtirish, shuningdek, oiladagi zo'ravonlikning oldini olish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqildi⁴.

Ushbu muhim masalalardan kelib chiqqan holda biz ham oilaviy qadriyatlarni o'rganishni o'z oldimizga maqsad qilib qo'ydik.

Buning uchun tadqiqotimizda 410 nafar kishi ishtirok etdi, shundan 99 nafari erkak, 311 nafari ayollardir. Yosh davrlarini tabaqalashtirishga ko'ra, 18,8% respondentlar – o'spirinlik davri (21 yoshgacha), 48,8% – yetuklik davrining birinchi bosqichida (22–35 yosh), 31% – yetuklik davrining ikkinchi bosqichida (31–60 yosh), 1,5% qarilik davridagi (61 yoshdan yuqori) respondentlardir. Tadqiqot ishtirokchilarining o'rtacha yoshi – 32,10±11,06.

Tadqiqotning maqsadi turli avlod vakillari oilaviy qadriyatlarining o'ziga xosligini tizimli yondashuv asosida o'rganishdan iborat.

Olib borilgan tadqiqot natijalarining ko'rsatishicha, nikohga kirishning asosiy motivi sifatida muhabbat va juftiga bog'langanlik (54,6%), o'z avlodini davom ettirish (49%), jamoatchilik an'analari (40%) ko'rsatkichlari dominantalik qilgan.

Aytib o'tish joizki, ayollar (32,5%) erkaklarga (13,1%) nisbatan ko'proq nikohga kirishishning asosiy sababi sifatida ota-onalar, qarindoshlar, do'stlar tomonidan bo'ladigan bosimni ko'rsatishgan. Bundan tashqari, ayollar nikohga kirishishning asosiy sabablaridan biri o'zining moddiy ahvolini yaxshilash imkoniyati (20,6% va 10,1% mos ravishda) degan fikrni erkaklarga nisbatan ko'proq bildirishgan. Erkaklar esa ayollarga nisbatan ko'proq farzandli bo'lishni kutish (33,3% va 19,3% mos ravishda) va jinsiy ehtiyojlarni qondirishni (20,2% va 12,2% mos ravishda) nikohga kirishishning asosiy sabablari sifatida ko'rsatib o'tishgan.

¹ Цели в области устойчивого развития//Сайт Организации Объединенных Наций: URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/sustainable-development-goals>

² Доклад «Реализация целей Международного года семьи и связанных с ним последующих процессов». 26.11.2019. Генеральная Ассамблея и Экономический и Социальный Совет Организации Объединенных Наций. URL: <http://undocs.org/ru/A/75/61%E2%80%9393E/2020/4>.

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 27 июндаги “Ўзбекистон Республикасида оила институтини мустаҳкамлаш концепциясини тасдиqlаш тўғрисида”ги ПҚ-3808-сон қарори

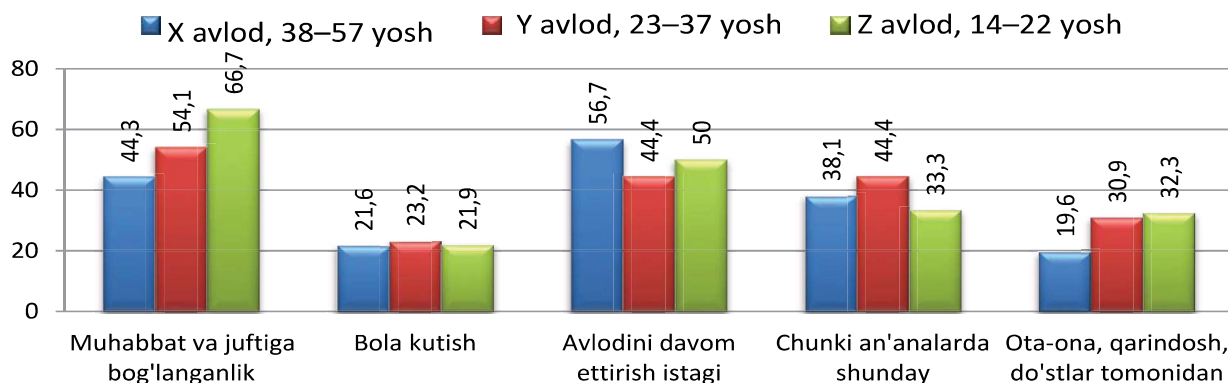
⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 02.07.2018 й. ПҚ-3827-сон «Ижтимоий реабилитация қилиш ва мослаштириш, шунингдек, оилавий-маиший зўрлик ишлатишнинг олдини олиш тизимини тақомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори.

Respondentlar tomonidan O'zbekistonda nikohga kirishish motivlarining baholanishi, %
(umumiy tanlama va jins xususiyatlari bo'yicha)*

№	Javob variantlari	Umumiy tanlama bo'yicha	Erkaklar	Ayollar
1	Muhabbat va juftiga bog'langanlik	54,6	61,6	52,4
2	Avlodini davom ettirish istagi	49,0	55,6	46,9
3	Chunki an'analarda shunday	40,0	35,4	41,5
4	Ota-ona, qarindosh, do'stlar tomonidan bosim	27,8	13,1	32,5
5	Farzandli bo'lishni kutish	22,7	33,3	19,3
6	O'z moddiy muammolarini yaxshilash imkoniyati	18,0	10,1	20,6
7	Bo'lajak turmush o'rtoqlar dunyoqarashining o'xshashligi	17,1	18,2	16,7
8	Jinsiy ehtiyojlarini qondirish	14,1	20,2	12,2
9	Jamiyatda o'z o'rnini yaxshilash istagi	12,7	15,2	11,9
10	Yolg'iz qolishdan qo'rqish	11,0	9,1	11,6
11	Barqaror qarilikni ta'minlash	10,0	14,1	8,7
12	Ota-ona yoki qarindoshlardan qochish	7,1	3,0	8,4
13	Kimdir haqida qayg'urish ehtiyoji	6,6	13,1	4,5
14	Psixologik qo'llab-quvvatlash va himoyaga bo'lgan ehtiyoj	5,1	3,0	5,8

* respondentlarga bittadan ko'p javob tanlash imkoniyati berildi.

Z avlod vakillari (23–37 yosh), Y (23–37 yosh) va X (38–57 yosh) avlod vakillariga nisbatan ko'proq nikohga kirishish motivi sifatida juftiga muhabbat va bog'langanlikni ko'rsatib o'tishgan (66,7%, 54,1% va 44,3% mos ravishda). O'zbekistonda nikohga kirishishning asosiy sababi sifatida ota-ona, qarindosh, do'stlar tomonidan bo'ladigan bosim degan fikrni ikki avlod, ya'ni Y (23–37 yosh) va Z (23–37 yosh) avlod vakillari X (38–57 yosh) avlod vakillariga nisbatan ko'proq ko'rsatib o'tishgan (30,9%, 32,3% va 19,6% mos ravishda).



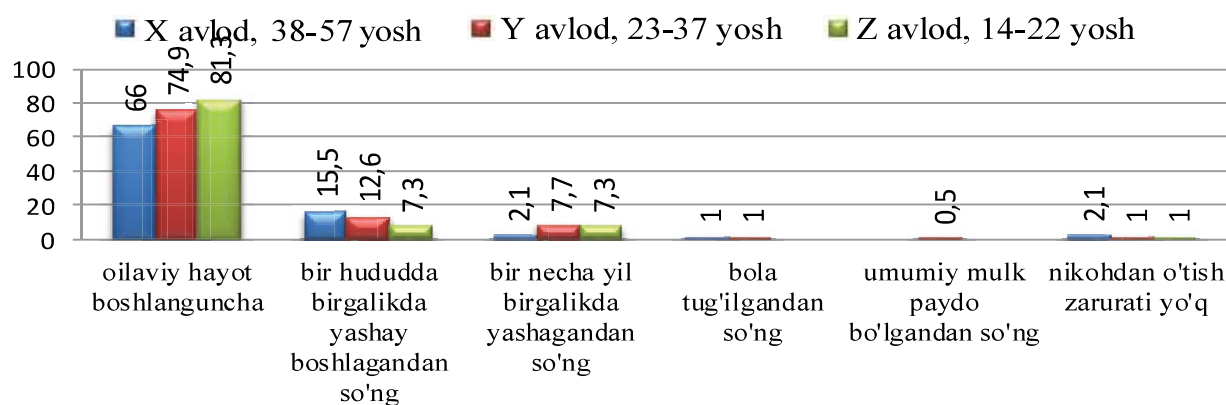
1-rasm. Respondentlar tomonidan O'zbekistonda nikohga kirishish motivlarining baholanishi %
(umumiy tanlama va jins xususiyatlari bo'yicha)*

Nikohdan o'tishning eng optimal vaqti deb respondentlar birgalikda yashashdan oldin degan javobni ko'rsatib o'tishgan (74,4%), "bir hududda birgalikda yashay boshlagandan so'ng" degan javob (12%) va "bir necha yil birgalikda yashagandan so'ng" degan javob (6,1%) respondentlar tomonidan eng kam tanlangan.

Nikohdan o'tishning eng optimal vaqti bo'yicha respondentlarning fikrlari, %*(umumiy tanlama va jins xususiyatlari bo'yicha)**

№	Javob variantlari	Umumiy tanlama bo'yicha	Erkaklar	Ayollar
1	oilaviy hayot boshlangunicha	74,4	72,7	74,9
2	bir hududda birgalikda yashay boshlagandan so'ng	12,0	12,1	11,9
3	bir necha yil birgalikda yashagandan so'ng	6,1	9,1	5,1
4	bola tug'ilganidan so'ng	0,7	1,0	0,6
5	umumiy mulk paydo bo'lganidan so'ng	0,2	1,0	-
6	nikohdan o'tishga zarurat yo'q	1,5	1,0	1,6
7	boshqa	5,1	3,0	5,8

Nikohga kirishning optimal vaqti oilaviy hayot boshlangunicha bo'lgan vaqt, degan javobni eng ko'p qo'llab-quvvatlagan avlod Z avlod vakillari (23–37 yosh) bo'lib, ularning 81,3% i ushbu javob variantini tanlashgan. Xuddi shu ko'rsatkich bo'yicha Y avlod vakillari (23–37 yosh) 74,9% hamda X avlod vakillari (38–57 yosh) 66% natijalarni qo'lga kiritishgan.

**2-rasm. Nikohdan o'tishning eng optimal vaqti bo'yicha respondentlarning fikrlari, %***(umumiy tanlama va jins xususiyatlari bo'yicha)**

57,6% respondentlarning fikricha, ayol kishi farzandli bo'lganidan so'ng uni 3 yoshgacha tarbiyalab, keyin ishga qaytishi lozim. Ta'kidlash joizki, bu fikr ayollarga nisbatan ko'proq erkaklarga xos bo'lib, erkaklarning 63,6% i va ayollarning 55,6% i ushbu fikrni ma'qullashgan.

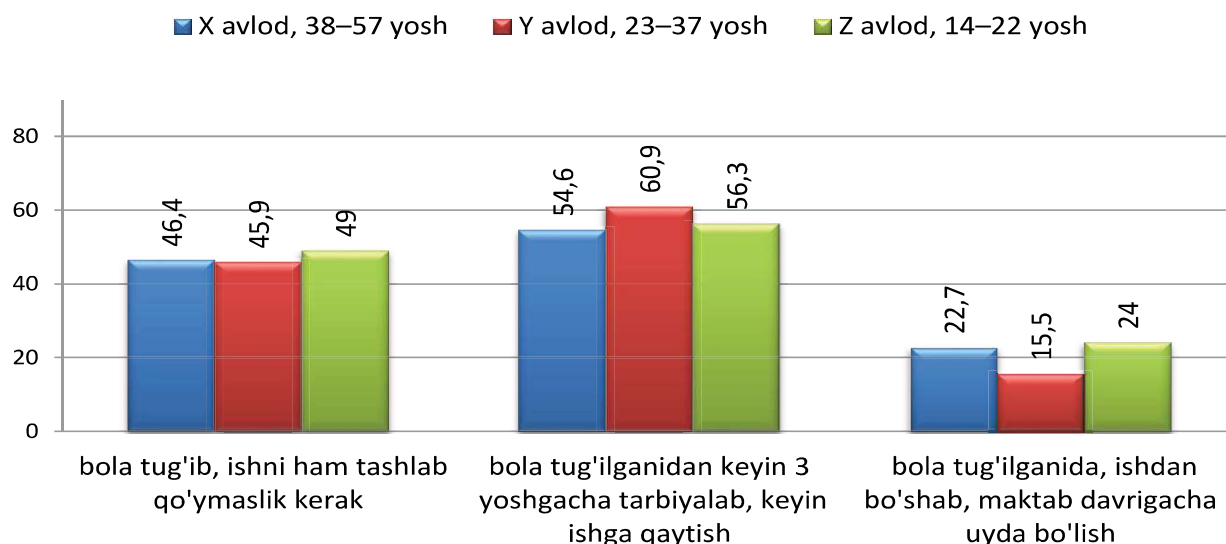
Respondentlarning ayol kishining onalik va kasbiy majburiyatlarini birgalikda olib*borishi haqidagi fikrlari, % (umumiy tanlanma va jins bo'yicha)**

№	Javoblar	Umumiy tanlanma bo'yicha	Erkaklar	Ayollar
1	yaxshisi, umuman oila qurish kerakmas	3,7	6,1	2,9
2	turmush o'rtoq, juftiga ega bo'lish, lekin bolalik bo'lmaslik kerak	3,2	4,0	2,9
3	bola tug'ib, ishni ham tashlab qo'ymaslik kerak	46,8	32,3	51,4
4	farzandli bo'lganidan so'ng uni 3 yoshgacha tarbiyalab, keyin ishga qaytish	57,6	63,6	55,6
5	bola tug'ilganda, ishni tashlab, ularni maktabgacha tarbiyalab, keyin ishga qaytish lozim	19,8	23,2	18,6
6	bola tug'ilgandan keyin ishni butunlay tashlab, o'zini oilaga bag'ishlash lozim	9,5	18,2	6,8

* respondentlar bir necha variantni tanlash imkoniga ega.

Shuningdek, respondentlar orasida “bola tug‘ib, ishini ham tashlab qo‘ymaslik kerak”, degan javob ham ustuvorlik qildi, ya’ni respondentlarning 46,8% i ushbu fikrni qo‘llab-quvvatlashdi. Aytish joizki, bu fikr ko‘proq erkaklarga (32,3%) nisbatan ayollarga xosdir (51,4%).

Ayol kishining onalik va kasbiy majburiyatlarini birgalikda olib borishlari haqidagi uchinchi ustuvor fikr bu “bola tug‘ilganda, ishini tashlab, ularni maktabgacha tarbiyalab, keyin ishga qaytish lozim” (19,8%), degan fikr bo‘ldi.



3-rasm. Respondentlarning ayol kishi onalik va kasbiy majburiyatlarini birgalikda olib borishi haqidagi fikrlari % (avlodlar bo'yicha)*

Shunday qilib, respondentlarning nikohga kirish motivlari, nikohga kirishishning optimal vaqti xususiyatlari hamda ayollarning oilaviy va kasbiy majburiyatlarini birgalikda olib borishlari haqidagi javoblari aniq ko‘rinib turgan gender va yoshga xos xususiyatlarga ega.

Xulosa. Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, oilaviy qadriyatlarining yaxlitligi hamda ko‘p o‘lchovli tabiati unda kognitiv, hissiy va xulq-atvor tarkibiy qismlarini ajratishda namoyon bo‘ladi, ularning murakkab o‘zaro ta’siri turli avlod vakillarining qadriyatlarida ko‘rinadi. Maqolada ijtimoiy-demografik, ijtimoiy-madaniy va ijtimoiy-psixologik (ijtimoiy-psixologik moslashuv, ijtimoiy-kognitiv motivatsion va o‘zini o‘zi boshqarish xususiyatlari, kommunikativ va gender xususiyatlari) omillar turli avlod vakillarining qadriyatlarini belgilovchi omil sifatida qaraladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Гуткин М.С. Твоя профессиональная карьера. – Москва: Просвещение, 2000. – 192 с.
2. Шиндряева И.В. Профессиональные ценностные ориентации молодежи в контексте поколенческой теории. Cyberleninka, 2015. – № 6. – С.144–150.
3. Ярычев Н.У. Система ценностных ориентаций в разрезе поколений. [Евразийский Научный Журнал. 2016. – №2.](#) – С. 168–171.
4. Суетина Н.М. Ценности старшего поколения как фактор социальной стабильности: Дис... . канд. социол. наук. – Майкоп, 2006. – 150 с.
5. Strauss W., Howe N. The Fourth Turning: An American Prophecy – What the Cycles of History Tell Us About America’s Next Rendezvous with Destiny. – New York, 1997.